

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA INTELLEKTUAL AVLODNI TARBIYALASH MUAMMOLARI

Hakimov Ahmad

Nizomiy nomidagi O'zMPU Tarix fakulteti "Milliy go'ya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi" yo'nalishi 202-guruh talabasi

Annotatsiya: mazkur maqolada Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi sharoitida intellektual avlodni tarbiyalashning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Zamonaviy globallashtirish, raqamlashtirish va bilimlar iqtisodiyoti davrida yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ularni innovatsion fikrlashga yo'naltirish hamda ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol etib tarbiyalash masalalari yoritiladi. Shuningdek, ta'lim tizimidagi mavjud muammolar, yoshlarning ilm-fanga qiziqishini oshirish omillari va intellektual avlodni shakllantirishning ustuvor yo'nalishlari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: intellektual avlod, Yangi O'zbekiston, ta'lim, innovatsiya, yoshlar siyosati, bilimlar iqtisodiyoti, ma'naviyat, kreativ fikrlash, inson kapitali, Uchinchi Renessans.

Bugungi kunda dunyo taraqqiyotining asosiy omili tabiiy boyliklar yoki geografik imkoniyatlar emas, balki inson kapitali hisoblanadi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, mamlakatning iqtisodiy qudrati va xalqaro maydondagi mavqei, avvalo, uning intellektual salohiyati bilan belgilanadi.

Shu sababli zamonaviy davlatlar yosh avlodni har tomonlama rivojlantirish, ilm-fan va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash hamda bilimli kadrlarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratmoqda.

Yangi O'zbekistonda ham yoshlar masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. So'nggi yillarda ta'lim tizimini isloh qilish, oliy ta'lim qamrovini kengaytirish, ilm-fan rivojiga ko'maklashish va yoshlarning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Biroq intellektual avlodni tarbiyalash jarayonida qator muammolar saqlanib qolmoqda.

Ushbu muammolarni ilmiy jihatdan tahlil qilish va ularning yechimlarini izlash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Intellektual avlod deganda zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, tanqidiy va kreativ fikrlay oladigan, innovatsion faoliyatga moyil, ma'naviy barkamol hamda ijtimoiy mas'uliyatli yoshlar tushuniladi.

Intellektual salohiyat faqat bilimlar yig'indisi emas, balki mavjud bilimlardan samarali foydalanish, yangi g'oyalar yaratish va murakkab muammolarga yechim topish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi.

XXI asrda intellektual avlodga qo'yiladigan talablar avvalgi davrlarga nisbatan ancha murakkablashdi. Endilikda yoshlar nafaqat o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishi, balki raqamli texnologiyalar, xorijiy tillar, kommunikativ kompetensiyalar va global jarayonlarni ham yaxshi tushunishi kerak.

Chunki zamonaviy mehnat bozori aynan shunday ko'nikmalarga ega mutaxassislariga ehtiyoj sezmoqda.

Yangi O'zbekistonda intellektual avlodni tarbiyalashning strategik ahamiyati taraqqiyotining asosiy maqsadlaridan biri raqobatbardosh iqtisodiyot va bilimlarga asoslangan jamiyat qurishdan iborat. Bunday jamiyatni shakllantirish esa yuqori malakali, zamonaviy fikrlaydigan va innovatsion faoliyat yurita oladigan yoshlarni talab etadi.

Uchinchi Renessans g'oyasi ham aynan ilm-fan va ma'rifatga tayangan holda taraqqiyotga erishishni nazarda tutadi. Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, Markaziy Osiyo hududida yuz bergan buyuk uyg'onish davrlarining markazida ilm-fan va ma'rifat turgan. Muhammad al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug'bek va Alisher Navoiy kabi buyuk allomalar faoliyati ilmning jamiyat taraqqiyotidagi beqiyos o'rnini namoyon etadi. Bugungi kunda ham mamlakatning kelajakdagi muvaffaqiyati yoshlarning bilim darajasi va intellektual salohiyatiga bog'liq.

Shu sababli ta'lim sifati, ilmiy faoliyat va innovatsion muhitni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Intellektual avlodni shakllantirish jarayonida uchrayotgan muhim muammolardan biri yoshlarning kitobxonlik madaniyati bilan bog'liq masalalardir.

Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida ko'plab yoshlar vaqtining asosiy qismini internet va ijtimoiy tarmoqlarda o'tkazmoqda. Bu esa ayrim hollarda chuqur mutolaa qilish ko'nikmasining susayishiga olib kelmoqda.

Kitob inson tafakkurini rivojlantiruvchi, dunyoqarashini kengaytiruvchi va mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi eng muhim vositalardan biri hisoblanadi. Shu sababli yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish intellektual avlodni tarbiyalashning asosiy shartlaridan biridir va yana bir muhim muammo yoshlarning ilmiy faoliyatga yetarli darajada jalb etilmayotganligi bilan bog'liq.

Ko'plab talabalar ilmiy tadqiqotlar olib borish, maqolalar yozish va innovatsion loyihalarda ishtirok etish bo'yicha yetarli tajribaga ega emas, natijada ularning ilmiy salohiyati to'liq namoyon bo'lmay qolmoqda.

Bundan tashqari, ayrim hollarda ta'lim jarayonida nazariy bilimlarga haddan tashqari e'tibor qaratilib, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yetarlicha e'tibor berilmaydi.

Zamonaviy mehnat bozori esa nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy tajribaga ega mutaxassislarni talab qilmoqda, yoshlarning xorijiy tillarni bilish darajasi ham intellektual rivojlanish bilan bog'liq muhim omillardan biridir, negaki zamonaviy ilmiy manbalarning katta qismi xorijiy tillarda chop etiladi.

Xorijiy tillarni bilish yoshlarning xalqaro ilmiy hamjamiyat bilan hamkorlik qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Yangi O'zbekistonda ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

So'nggi yillarda maktabgacha ta'lim qamrovining kengaytirilishi, yangi maktablar va oliy ta'lim muassasalarining tashkil etilishi, nodavlat ta'lim sektorining rivojlanishi hamda xalqaro ta'lim standartlarini joriy etish bo'yicha muhim qadamlar tashlandi.

Biroq amalga oshirilayotgan islohotlarga qaramay, intellektual avlodni tarbiyalash jarayonida ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Ulardan biri ta'lim sifati bilan bog'liq masalalardir.

Ta'lim sifati faqat o'quv dasturlari yoki darsliklar bilan belgilanmaydi. U pedagoglarning malakasi, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish darajasi, o'quv muhitining sifati va ta'lim jarayonining samaradorligi bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Ayrim hollarda o'quvchilarning bilimini baholash tizimi ko'proq nazariy bilimlarni tekshirishga yo'naltirilgan bo'lib, kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yetarli darajada xizmat qilmaydi.

Zamonaviy dunyo esa mutlaqo boshqacha kompetensiyalarni talab qilmoqda, endilikda insonning muvaffaqiyati faqat qancha ma'lumot bilishi bilan emas, balki ushbu ma'lumotlardan qanday foydalanishi bilan ham belgilanadi.

Shu sababli ta'lim tizimida muammolarni hal qilish, loyiha asosida ishlash, mustaqil tadqiqot olib borish va innovatsion fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

XXI asrning eng muhim xususiyatlaridan biri sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishidir. Sun'iy intellekt ko'plab sohalarda inson mehnatini yengillashtirmoqda, murakkab hisob-kitoblarni bajarish imkoniyatlarini kengaytirmoqda va yangi iqtisodiy imkoniyatlarni yaratmoqda.

Shu bilan birga, bu jarayon ta'lim tizimi va yoshlar tarbiyasiga ham yangi talablarni qo'yimoqda. Bugungi kunda oddiy bilimlarni yodlab olish avvalgidek katta ustunlik bermaydi. Sababi, kerakli ma'lumotlarni bir necha soniya ichida internet yoki sun'iy intellekt tizimlari orqali topish mumkin.

Bunday sharoitda insonning asosiy ustunligi uning ijodiy fikrlashi, tahlil qilish qobiliyati va yangilik yaratish salohiyatida namoyon bo'ladi. Shu sababli zamonaviy intellektual avlodni tarbiyalashda kreativ tafakkur, tanqidiy fikrlash va innovatsion yondashuvlarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yoshlar sun'iy intellektdan foydalanuvchi emas, balki uni boshqaruvchi va yangi texnologiyalar yaratuvchi avlod sifatida shakllanishi kerak. Intellektual avlodni shakllantirishda raqamli madaniyatning o'rni tobora ortib bormoqda. Bugungi yoshlar hayotining katta qismi internet va raqamli platformalar bilan bog'liq.

Ular axborot oladi, muloqot qiladi, ta'lim oladi va hatto kasbiy faoliyat yuritadi. Biroq axborot oqimining haddan tashqari ko'pligi yoshlar oldiga yangi muammolarni ham qo'yimoqda. Internetdagi barcha ma'lumotlar ham ishonchli emas.

Turli manipulyativ axborotlar, yolg'on xabarlar va zararli g'oyalar yoshlarning dunyoqarashiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, shu sababli ham zamonaviy intellektual avlod faqat axborot iste'molchisi bo'lib qolmasligi kerak.

U axborotni tahlil qila olishi, manbalarni tekshirishi, tanqidiy baholashi va xulosalar chiqarishi zarur bo'lib axborot savodxonligi XXI asrning eng muhim kompetensiyalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti innovatsion iqtisodiyotga o'tish bilan chambarchas bog'liq. Innovatsion iqtisodiyot esa yangilik yaratishga qodir bo'lgan inson resurslarini talab qiladi. Shu sababli yoshlarda innovatsion tafakkurni shakllantirish muhim strategik vazifa hisoblanadi.

Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayrim hollarda yoshlar tayyor bilimlarni o'zlashtirishga ko'proq e'tibor qaratib, yangi g'oyalar yaratishga yetarli darajada rag'batlantirilmaydi.

Innovatsion tafakkur esa erkin fikrlash, tajriba qilish va xatolardan saboq chiqarish orqali shakllanadi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, ta'lim tizimida startap loyihalar, ilmiy tanlovlar, texnologik inkubatorlar va yoshlar innovatsion markazlari faoliyatini yanada rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bunday muhit yoshlarning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Intellectual avlodni tarbiyalash faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. Chunki bilim ma'naviyat bilan uyg'unlashmagan taqdirda kutilgan natijani bermasligi mumkin. Tarixda yuksak bilimga ega bo'lgan, biroq o'z salohiyatini salbiy maqsadlarda ishlatgan shaxslar ham uchragan.

Shunga qaramay, ayrim yoshlar orasida ilmiy faoliyatning murakkab yoki istiqbolsiz yo'nalish sifatida qabul qilinishi kuzatiladi. Bu esa ilm-fanga bo'lgan qiziqishning pasayishiga olib kelishi mumkin.

Mazkur muammoni hal etish uchun yosh olimlarning muvaffaqiyatlarini keng targ'ib qilish, ilmiy faoliyatning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyatini tushuntirish va yoshlarning ilmiy loyihalarda faol ishtirok etishini rag'batlantirish zarur. Ilm-fanga qiziqadigan yoshlar sonining ortishi mamlakat intellektual salohiyatining oshishiga xizmat qiladi. Bugungi kunda dunyoning rivojlangan davlatlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, mamlakat taraqqiyotining asosiy omili tabiiy boyliklar emas, balki inson kapitali hisoblanadi.

Ayniqsa, Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur, Germaniya va Finlandiya kabi davlatlar o'z taraqqiyotini intellektual salohiyatni rivojlantirish orqali ta'minlagan. Ushbu mamlakatlarda ta'lim tizimi iqtisodiyot va mehnat bozori ehtiyojlari bilan uzviy bog'langan bo'lib, yoshlarning ilmiy va innovatsion faoliyatini qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratiladi.

Masalan, Finlandiya ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish ustuvor vazifa hisoblanadi. Janubiy Koreyada esa ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirish davlat siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Singapur tajribasi yoshlarni global raqobat sharoitiga tayyorlash, xorijiy tillarni chuqur o'rgatish va innovatsion fikrlashni rivojlantirishga asoslangan.

Mazkur tajribalar shuni ko'rsatadiki, intellektual avlodni tarbiyalash uzoq muddatli strategik yondashuvni talab qiladi. Ta'lim, ilm-fan, innovatsiyalar va ma'naviy tarbiya yagona tizim sifatida faoliyat yuritgan taqdirdagina yuqori natijalarga erishish mumkin. Yangi O'zbekistonda ilgari surilayotgan Uchinchi Renessans g'oyasi mamlakat taraqqiyotining yangi bosqichini ifodalaydi.

Ushbu konsepsiyaning markazida inson omili, ilm-fan va ma'rifat turadi. Tarixiy jihatdan qaraganda, Renessans davrlarining barchasi bilim va tafakkur yuksalishi bilan bog'liq bo'lgan.

Birinchii Renessans davrida Markaziy Osiyo dunyo ilm-fanining markazlaridan biriga aylangan edi. Ikkinchi Renessans davrida esa madaniyat, adabiyot va san'at yuksak taraqqiyot bosqichiga ko'tarildi. Bugungi Uchinchi Renessans esa zamonaviy ilm-fan, texnologiyalar va innovatsiyalar asosida shakllanmoqda.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, intellektual avlod Uchinchi Renessansning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

Yoshlarning bilimli, tashabbuskor, innovatsion fikrlovchi va ma'naviy yetuk bo'lib voyaga yetishi mamlakatning uzoq muddatli rivojlanish istiqbollarini belgilab beradi. Kelgusida intellektual avlodni shakllantirish bo'yicha bir qator ustuvor vazifalarni amalga oshirish zarur.

1. ta'lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish muhim hisoblanib, ta'lim jarayonida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

2. yoshlarning ilmiy-tadqiqot faoliyatidagi ishtirokini kengaytirish zarur bo'lib maktab, kollej, litsey va oliy ta'lim muassasalarida ilmiy to'garaklar, innovatsion laboratoriyalar va startap markazlari faoliyatini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

3. xorijiy tillarni o'rganish imkoniyatlarini yanada kengaytirish orqali zamonaviy ilm-fan va texnologiyalar yutuqlaridan foydalanish uchun xalqaro axborot resurslariga erkin kirish imkoniyati muhim ahamiyatga ega.

4. raqamli savodxonlik va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish lozim.

Kelajak kasblarining aksariyati zamonaviy texnologiyalar bilan bog'liq bo'lishi sababli yoshlar ushbu yo'nalishlarda puxta tayyorgarlikka ega bo'lishlari zarur.

5. ma'naviy tarbiya va milliy qadriyatlarni mustahkamlashga alohida e'tibor qaratilishi kerak, negaki intellektual rivojlanish ma'naviy yetuklik bilan uyg'unlashgan taqdirdagina jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Yoshlarning intellektual rivojlanishida oila va mahalla institutlarining o'rni beqiyosdir. Insonning dastlabki dunyoqarashi, qadriyatlari va bilim olishga bo'lgan munosabati aynan oilada shakllanadi.

Kitob o'qishga qiziqadigan, ilm-fanga hurmat bilan qaraydigan va farzandlarining ta'limiga e'tibor beradigan oilalarda intellektual salohiyatning rivojlanish imkoniyatlari yuqori bo'ladi.

Shu sababli ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish va oilada ma'rifiy muhitni mustahkamlash muhim vazifalardan biridir.

Mahalla ham yoshlarni ma'naviy va intellektual tarbiyalashning muhim instituti hisoblanadi.

Mahallalarda kitobxonlik tadbirlari, ilmiy uchrashuvlar, yoshlar forumlari va ma'rifiy loyihalarni tashkil etish yoshlarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilsak, Yangi O'zbekiston sharoitida intellektual avlodni tarbiyalash masalasi davlat va jamiyat taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari yoshlarga nisbatan yangi talablarni qo'yimoqda.

Endilikda bilimli bo'lishning o'zi yetarli emas, balki kreativ fikrlash, innovatsion yondashuv, raqamli savodxonlik va ma'naviy yetuklik ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, intellektual avlodni tarbiyalashda ta'lim sifati, ilm-fan rivoji, innovatsion muhit, oilaviy tarbiya va ma'naviy qadriyatlar o'zaro uzviy bog'liqdir.

Ushbu omillar uyg'un rivojlangan taqdirdagina Yangi O'zbekistonning taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan yuqori intellektual salohiyatga ega avlodni shakllantirish mumkin.

Shunday qilib, intellektual avlodni tarbiyalash Uchinchi Renessans poydevorini yaratish, milliy taraqqiyotni ta'minlash va mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini oshirishning eng muhim shartlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi “Yoshlarga oid davlat siyosati to’g’risida”gi Qonuni Toshkent, 2016.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi.– Toshkent: O'zbekiston, 2021.
5. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
6. Karimov I.A.Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch.– Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
7. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.